

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh876>

## **SAVAŞ CERRAHİSİ TARİHİMİZDEN ÖNEMLİ BİR BELGE: CERRAHİ-İ HARBİYE DAİR MALUMAT VE MÜŞAHEDAT**

**Müesser ÖZCAN\***  
**Hatice DEMİR KÜRECI\*\***

### **Özet**

Bu çalışmayla, savaş cerrahisi kadar Türk Tıp Tarihi için de dikkatlice incelenmesi gereken Cerrahi-i Harbiye Dair Malumat ve Müşahedat isimli kitap, günümüz Türkçesine çevrilip sadeleştirilerek savaş cerrahisi tarihine yeni bir belge kazandırılması amaçlanmıştır. Dönemin önemli ve tanınmış savaş hekimlerinden Doktor Neşet Osman ve Doktor Mehmed Kemâl tarafından 1915 yılında kaleme alınan kitap, askeri cerrahinin gelişiminde önemli bir yapıtadır. Yazarlar, savaş zamanı görevli oldukları Gümüşsuyu Hastanesinde tedavi ettikleri yaralı askerden 530 tanesine ait tıbbi bilgileri, dönemin tıbbi bilgisi ışığında yorumlayarak ele almıştır. Sistematik bir biçimde sunulan bilgiler belli başlıklar altında toplanmıştır. Daha çok klinik gözlem ve vaka analizi niteliğindeki bilgilere yer verilirken, yaralılara ait röntgen görüntüleri ile hastanenin laboratuvar ve ameliyathanelerine ilişkin görüntülerin yer aldığı fotoğraflar kitabın tarihsel belge niteliğini artırmaktadır.

**Anahtar Sözcükler:** *Tarih; Savaş; Tıp; Cerrahi*

### **An Important Document from our War Surgery History: Cerrahi-i Harbiye Dair Malumat ve Müşahedat**

### **Abstract**

The aim of this study is to bring a new document into the war surgery history by abbreviating and translating Information and Observation About War Surgery (Cerrahi-i Harbiye Dair Malumat ve Müşahedat), which should be examined thoroughly for Turkish Medical History as well as war surgery, into Turkish. The

---

\* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı.

\*\* Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı.

book, which was written by the important and well-known war surgeons Doctor Neşet Osman and Doctor Mehmed Kemâl in 1915, is an important building block for the development of military surgery. The writers discussed the medical information of 530 wounded soldiers, which they treated in Gümüşsuyu Hospital during the war, in the light of the medical information they had at the time. The information was categorized systematically under certain topics. Although the book contained mostly clinical observations and case analysis, x-rays of the patients and photos of the laboratories and the operation rooms were also included. This has increased the qualification of the document as an historical document.

**Key words:** *History; War; Medicine; Surgery*

## GİRİŞ VE AMAÇ

Bilindiği gibi ülkemizde ilk tıp okulu olan Tıbhâne-i Âmire 14 Mart 1827’de açılırken, temel amacı ordunun hekim ihtiyacını karşılamaktı. Tıbhâne ve Cerrahâne olarak iki kısımdan oluşan okulda eğitim alan öğrenciler hastanelerde gösterecekleri beceriye göre hekim ya da cerrah olarak atanabiliyorlardı. Avrupa tıbbına ait kitaplarla yürütülen eğitim siteminde öğrencilerin anlayabilecekleri ölçüde Fransızca ve İtalyanca öğrenmeleri gerekmektedir (Bayat, 2003; Erdem, 2006; Hatemi, 2006). Cerrahânedeki kurşun çıkarma, damar bağlama, kemik kesme, kırık-çıkık gibi cerrahlığa ait dersler öğrenilir ve hastanelerde pratik yapmaları uygun görülerek birer ordu cerrahı olarak yetiştirilirdi (Ataç, 2003). Ancak ülkede cerrah ihtiyacının çok fazla gereksinim duyulmaktaydı. Bu nedenle 1849’da kırık çıkıkçılara tıbbiyede açılan bir sınavla “küçük cerrahlık” diploması verilmeye başlanırken, 1876’dan sonra Haydarpaşa Askeri Hastanesinde pratik bir küçük cerrah okulu açıldı. 1892 de cerrah sınıfı kaldırıldı ve cerrahi tıp fakültelerinde önemli bir dal oldu (Ersoy, 1990). Yirminci yüzyılın başlarında ardı ardına gelen savaşlarla cerrahi alandaki faaliyetler daha fazla ivme kazanmıştır. Gülhane’de asıl savaş cerrahisi ile ilgili çalışmalar 1904-1914 yılları arasında görev yapan Prof. Dr. Julius Wieting Paşa döneminde başlamıştır (Şen, 2005). Bu dönemde savaş cerrahisi üzerine genellikle çeviri eserler yayınlandığı görülmektedir. Örneğin; Wieting Paşa tarafından yazılan iki kitap 1914 yılında Feridun Şevket tarafından çevrilerek “Rehber-i Cerrahi-i Harbi” ve “Cüruh-ı Harbiyeden Mütevellid Tagayyürat-ı Vazifeviyenin Tedavi-i Müahhiresi Hakkında Rehber” isimleri ile yayınlanırken aynı yıl Dr. Schapper’in kitabı Ömer Lütfü tarafından çevrilerek “Harbde Hasta Tedavisi” adı ile yayınlanmıştır (Schapper, 1330 R/1914; P. Wieting, 1330 H/1914; P.

## Savaş Cerrahisi Tarihimizden Önemli Bir Belge

Wieting, 1330 R/1914). Bir yıl sonrasında yayınlanan “*Cerrahi-i Harbiye Dair Malumat ve Müşahedat*” isimli kitap ise bu çeviri eserlerden farklı özellikler taşıması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Savaş sürecinde görevli oldukları hastaneye getirilen yaralı askerlere ait tıbbi bilgileri, uygulanan tanı, tedavi yöntemlerini, klinik izlem, gözlemleri içeren olgularla zenginleştirilmiş bu kitap kuşkusuz savaş cerrahisi açısından uzun yıllar önemli bir başvuru kaynağı olmuştur (Osman, 1331 R/1915). Tüm bu nedenlerle bu çalışmada; cerrahi alanda gelecekteki çalışmalara ışık tutması adına bundan yüz yıl öncesinde yazılan bu kitabın günümüzde cerrahi alanında uluslararası platformda pek çok başarıya imza atmakta olan hekimlere tanıtılması amaçlanmıştır.

### YÖNTEM

Çalışmaya konu olan kitap öncelikle araştırmacılar tarafından gözden geçirilmiştir. Bu ilk değerlendirmenin ardından kitap bir kez daha Türk Dili ve Edebiyatı alanında uzman olan bir akademisyen ile okunarak anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak için günümüz Türkçesine göre sadeleştirme çalışması yapılmıştır. Eserde yer alan önsöz, içerik, vaka/tedavi ve müşahede örneklerinden bazıları seçilerek bu makale kapsamında okuyucu ile paylaşılmıştır.

### BULGULAR

*Cerrah-i Harbiyeye Dair Malumat ve Müşahedat* isimli kitabı Gümüşsuyu Hastanesi hekimlerinden Sertabip muallim Binbaşı Doktor Neşet Osman ile cerrah ve röntgen uzmanı Yüzbaşı Doktor Mehmed Kemâl tarafından 1915 yılında kaleme alınmıştır. Kitap 180 sayfa, 23x12 cm boyutundadır ve içerisinde röntgen, laboratuvar ve ameliyathaneden görüntüler olmak üzere toplam on bir adet fotoğraf yer almaktadır (Osman, 1331 R/1915). Eserde Birinci Dünya Savaşı süresince (1914–1918) Ordu Sıhhiye İkmal Deposu olarak kullanılan Gümüşsuyu Asker Hastanesine gelen yaralı askerler üzerinde yapılan inceleme, tedavi ve vaka örneklerine yer verilmiştir. Kitapta bazı Latince kelimelere Latin alfabesiyle yazılmıştır. Kitabın sonlarına doğru bulaşıcı hastalıklarla mücadeleyle ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Bizim incelediğimiz kitap nüshasında Şekil 1’de görüldüğü gibi, eserin ön cildinde eser adı elle yazılı olup, yüzünde ve skapulasında derin yara izi ve elinde de şarapnel parçası olan bir asker resmi bulunmaktadır

(Resim 1). İç kapakta ise kitap adı, yazarlar, yayın yılı ve yeri, kitabın basıldığı matbaaya ait bilgilerin yanı sıra “18 Haziran 1913 hastaneye giren 530 yaralı üzerinde yapılan inceleme ve tedavi ile bazı nadir ve yararlı vakıalar” şeklinde yer alan açıklayıcı bir bilgi bulunmaktadır. İncelenen kitap nüshasının doktor Neşet Osman tarafından el yazılarıyla Kaymakam Mustafa Talat Beye 1922 tarihli bir takdim yazısı bulunmaktadır: (Resim 2).

*“Beşinci ordu sıhhiyesi birader-i ekremim Doktor Neş’et Osman Mustafa Talat Beyefendinin huzur ve himayelerine takdim. 1922/Osman”*

**Kitabın Yazarları:** Kitabın yazıldığı yıllarda Gümüşsuyu Asker Hastanesinde görev yapmakta olan Sertabip muallim Binbaşı Doktor Neşet Osman ile cerrah ve röntgen uzmanı Yüzbaşı Doktor Mehmed Kemâl o dönemin savaş cerrahları arasındaydı. Aslında bu iki genç hekim günümüzde tıp tarihi açısından oldukça önemli şahsiyetler olarak bilinmektedir. Doktor Neşet Osman’ın İstanbul Belediyesi Sağlık Müdürü olarak görev yaptığı bilinmektedir. Ayrıca meslek örgütlenmesine önem veren Neşet Osman İstanbul 3. Bölge Etibba (Tabipler) Odasında yönetim kurulu üyeliği ve muhasipliği (saymanlığa) görevlerini de üstlenmiştir (Tor, 2013). Mim Kemal Öke adıyla bilinen Doktor Mehmed Kemâl Wieting Paşa ile birlikte çalışmıştır. Trablusgarb, Balkan Savaşı Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşında röntgen ve cerrahi uzmanı olarak görev yapmıştır. Gülhane’de Cerrahi Kliniği başta olmak üzere çeşitli hastanelerde görev almıştır (Özaydın, 1993). Mehmed Kemâl askeri cerrahinin gelişiminde, çok sayıda sivil ve askeri cerrahin yetiştirilmesini sadece uygulama alanında değil çok sayıda yazdığı kitaplarla teorik bağlamda da değerli katkılar sağlamıştır (Lexer, 1337 R/1921; Öke, 1340 R/1924). Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra üstlendiği çeşitli görevlerle şöhreti artmış bu süreçte tıp dışında yazdığı eserlerle daha çok bilinir hale gelmiştir.

**Kitabın İçeriği:** Kitabın başında yazarların önsözünden önce Ordu Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumi Muallim Doktor Süleyman Numan tarafından kitap ve yazarlar hakkında görüşlerini yazdığı kısa bir bölüm aşağıdaki ifadelerle yer almaktadır:

*“Dünya harbi Türklere maddi, manevi her türlü kuvvet ve kudretlerinden istifadeyi öğretti. Bu eser de bunun parlak bir numunesidir. Bu kadar yoksulluklar arasında Gümüşsuyu Hastanesi Sertabibi Kaymakam Doktor Neş’et Osman ve Operatörü Yüzbaşı Doktor Kemâl Bey’ler cerrahi harbiye dair bir şaheser vücuda getirmişlerdir. Bu eser asker tebabeti için ne*

## Savaş Cerrahisi Tarihimizden Önemli Bir Belge

*kadar kıymetli ise bu harpte ordu-yu hümayun-ı sıhhiye zabıtasının vazifelerini ne kadar cansiperane ifa ettiklerine en güzel bir delildir.”*

Bu bölümünde sonra yazarların kitabı yazma amaçlarını özetledikleri bir önsöz (Mukaddeme) bulunmaktadır. Yazarlar yaşadıkları olağan üstü günlerin çok yoğun, zahmetli günler olmakla birlikte bunu ödev olarak seçmiş hekimler olarak hem insani açıdan hem de savaş cerrahisi adına devrim niteliğinde gelişmeler yaşadıklarını belirtmektedirler. Her gün karşılaştıkları yaralı askerlerin cerrahi bilgi ve becerileri açısından eksiklerini fark edip bunları ve yeni yöntemleri geliştirme ve beceriler kazanmalarına büyük katkı sağladığını dile getirmektedirler. Savaş cerrahisinde deneyimin önemine vurgu yaparak savaş sürecinde her an materyal bulunabildiği halde bunları ortaya çıkarma ve olgunlaştırma açısından yoksun olunduğunu, bunun için de çalışılması gerektiğini belirtmektedirler. O dönemin Türk Tıbbi ile Avrupa Tıbbına yönelik yaptıkları karşılaştırma da ülkemizdeki tıp uygulamaları ve bilimsel bilgiye ulaşma yöntemlerindeki eksikliklerden bu nedenle Avrupa Tıbbına muhtaç bırakılmış olmaktan duydukları üzüntüden de söz ettikleri görülmektedir. Yazarlar kitabın yazılış amacını aşağıdaki gibi açıklamışlardır:

*“Herhalde biz de mesleğimize bağlılığımızın, memleketimize muhabbetimizin şevkiyle hastanemizde tedaviye gelen yaralılar üzerindeki müşahadat ve tetkikatımızı tarz-ı mesaimizi bundan elde edilecek netice, bu netice üzerine tesir eden sebep teşkilat-ı sıhhiyemizin mazhar olduğu inkılabı, bugün vasıl olduğu derece-i tekamili bu vadide çalışan meslektaşlarımızın mesai-i fedakaranelerine bir mukaddeme olmak üzere şimdilik kısa bir tarzda bir risale suretinde neşr etmeyi tensip ettik.”*

Kitabın ön sözünden sonra Çanakkale Savaşından gelen yaralıdan çıkarılan kurşun örnekleri paylaşılmıştır. Kitabın içeriğinde harp cerrahi alanında görülen tüm yaralanmalarda müdahalelerin yanı sıra bulaşıcı hastalıkları da konu alan bölümler içermektedir. Ayrıca yazarlar hastaneye 18 Nisan 13- Ağustos tarihine kadar gelen “3575” yaralı üzerine harp istatistiklerinden de söz etmektedir.

Yazarlar kitapta yirmi üç başlık altında konuları toplamışlardır. Ele alınan konuların daha kolay görülebilmesi amacıyla kitabın konu başlıkları ve sayfa numaralarını tablo haline getirilmiştir (Tablo 1).

**Tablo 1. Kitapta Yer Alan Konu Başlıkları ve Sayfa Numaraları**

Sayfa	İçerik
1	Mukaddime
2	Cüruh-ı nâriyeye dair malumat-ı umumiye ve tedavileri
25	Ev'ıye cüruhi, tedavileri, müşahedeleri
39	Kurşundan mütevellit sinir yaraları, tedavileri, müşahedeleri
53	Kemikler, kırıklar, tedavileri
77	Sımame-i şehmiye, müşahede
81	Çenelerde husule gelen cüruh-u nariye ve tedavileri, müşahedeleri
88	Mafsalda husule gelen cüruh-ı nâriye ve tedavileri, müşahedeleri
93	Sadr-ı cüruh nafizesi, tedavileri, müşahedeleri
103	Batın-ı cüruh nafizesi, müşahede ve tedavileri
108	Batının hariçle müşterek cüruhunda müdahale-i istitbabatı
115	Baş cüruh-u nariyesi tedavileri, müşahedeleri
127	Yaralarda husule gelen ihtilatat ve tedavileri
128	Tekayyuhlü intanlar ve tedavileri
130	Tekayyuh husule getiren intanın tedavisi hakkında kavaid-i umumiye ve tedavi
138	Tekayyuhlü intan-ı umumi ve müşahedeleri
143	Kangren gazı, flegmon gazı ve tedavisi
145	Tetanoz- Kazıklı humma tedavisi
152	Yılcık, humre
156	Kurşun çıkarmak için istityab
159	Cüruh-ı nâriye neticesi husule gelen tağyirat-ı teşrihiye ile avamil-i maraziyeleri hakkında tedkikat
164	Dizanteri aşısı hakkındaki mesai
167	Tifo aşısı hakkında mesai
169	Bilharziyuz yahut veridi diztomatoz ( <i>Şistozomiyaz</i> ) ve müşahede

Kitapta günümüz cerrahi bilimlerinde birçok alana ilişkin vakalar, tedavi ve müşahede örnekleri yer almaktadır. Örneğin şarapnel parçası

## Savaş Cerrahisi Tarihimizden Önemli Bir Belge

ensesinden girerek yaralanan ve felç olan asker vakasında; yaranın lokalizasyonu, derinliği ve ortaya çıkan patolojide uygulanan cerrahi işlemlerden detaylı olarak söz edilmektedir. Savaş yaralanmalarında çok önemli yer tutan kırıklar ve tedavileri üzerinde daha fazla durulmuştur. Bu bölümde verilen tedavi örneğinde; kırıklarda ilk değerlendirmenin çok önemli olduğundan, kırıkların küçüklüğü ya da büyüklüğünden ziyade usule uygun müdahalesinin önemi vurgulanmakta, gözden kaçan kırıkların hastanın hayatını tehdit edecek derecede olmasa da tedavi sürecinin uzatabileceği dolayısıyla da iş göremezliği artırabileceği belirtilmektedir. Kitapta yer alan çok sayıdaki vaka örnekleri ve bunlara uygulanan tedavi yöntemlerinden bazıları seçilerek özetlenmiş ve bir tablo biçiminde sunulmuştur (Tablo 2). Bu az sayıda seçilmiş örnekler bile kitabın uygulamaya yönelik önemli bilgi ve deneyim içerdiğini göstermektedir.

**Tablo 2. Vaka/Müşahede/Tedavi Örnekleri**

<b>Vakalar</b>	<b>İçerik</b>	<b>Sayfa</b>
Çene Yaralanması	Çene yaralanmasında, öncelikle antiseptik solüsyonlarla yaranın yıkanmasının öneminden söz edilmiştir. Yaralanmanın olduğu bölgenin mümkün olduğunca dikilmesini, elden geldiğince çenenin şeklini korumaya çalışılmasını önerilmektedir. Çene yaralanmasında yaralının ağzında dişler kaldıysa bunları korumak için azami çaba gösterilmesini, bunların uygun tellerle tespit edilerek korunmaya çalışılmasını, eğer sürekli tespit gerekirse de bunun için özel cihazların olduğu ve bu cihazların kullanılması gerektiğini belirtilmektedir. Tespit edilirken dişlerden yararlanılmıyorsa bir olta iğnesinin tespit için yardımcı olabileceğini, yaralanmanın şiddetli olduğu ve o tarafta birkaç dişin var olduğu durumda tele bağlı bir ip yardımıyla tespit edilebileceği belirtilmiştir. Her iki yöntemde de başarılı sonuç alınabileceğini, ancak diğer dişlerden tespit edilerek uygulanan yöntemde daha hızlı sonuca varılacağı söylenmektedir.	82

Yüz Yaralanması	Sağ yanaktan merminin girmesiyle oluşan yaralanmadan söz edilen vaka örneklerinde; yaranın tedavisinde, yanağın sağlam kısmından alınan greft parçası ile uygulanan yöntem detaylandırılmıştır. Yapılan müdahale sonrasında gözle uzaktan ayırt edilemeyecek kadar düzelme olduğundan söz edilmektedir.	85
Yara Tedavisi	Yara tedavisine ilişkin önerilen yöntemde, basınçlı pansuman yapılarak havanın içeri girmesinin engellenmesini, geri kalan kısımda emilme olacağı, bununla muvaffak olunamazsa açık noktanın dikilmesini, eğer gevşek bir kısım varsa müdahale edilerek açılmasının engellenmesini ve bunun içinde özel direnler olduğundan söz edilmektedir. Merminin vücutta kalması durumunda iltihaplanmaya neden olacağı, bu durumda iltihabın boşatılmasını, ayrıca bu vakalarda röntgen eşliğinde muayene etmenin çok yararlı olacağını da belirtilmektedir.	97
Göğüs Bölgesi Yaralanması	Verilen müşahede örneğinde, sol göğüs duvarına isabet eden mermi ile yaralanan askerde hemotoraks geliştiğinden söz etmektedir. Ayrıca omuz yaralanması ile gelen bir diğer yaralı askerde 8. ve 9. kotalarda parçalanma meydana geldiği ve vakada ampiyem geliştiği, sorunun devam etmesi nedeniyle ameliyata alındığı belirtilmektedir. Bu yaralıda akciğerler üzerinde kalan kemik parçalarının temizlendiği, ameliyat sonrasında klinik tablosunda gelişme olan hastanın tedavisinin özenle devam ettiği belirtilmektedir	100
Mesane Retansiyonu	Mesaneyeye dolan idrarın enfeksiyona sebebiyet vermemesi için geçici ve kalıcı sonda uygulamaları yapılan tedavi örneklerinde başarı elde edildiğinden söz edilmektedir.	112
Karın Bölgesi Yaralanması	Sağ iliak kemiği kırılan, karın bölgesinden yaralanan ve bağırsakları parçalanarak periton boşluğuna gaita dolan hastanın karın boşluğunun	



## Savaş Cerrahisi Tarihimizden Önemli Bir Belge

	sonda ile yıkandığından ve bakımı devam eden hastanın bir aylık bir sürede şifa bulduğundan söz edilmektedir.	
Kafa Tası Yaralanması	Trepanasyon yapıldıktan sonra kafa içi basıncını artıran durumun ortadan kaldırıldığını, sonrasında tampon uygulandığını, hastanın nörolojik tablosunda (hareket ve hissiyatında) önemli gelişme gözlemlendiğinden söz edilmektedir. Sonrasında da düzeltme işlemi yapılarak kafatasındaki kemik harabiyetinin kısmen kapatıldığı belirtilmektedir. Kafatası yaralanmasında röntgen muayenesi ile kafatasının içinde misket kaldığının belirlendiğini bir başka vakada, bu bölgeye yapılan müdahale ile misketin çıkarıldığı, yaralının genel durumunda kötüleşme olmadığı, dren konularak tampon yapıldığı belirtilmektedir. Tedavinin sonucunu “ <i>hastanın derece-i harareti düştü. Baş ağrısı kayboldu. Ahval-i umumiyesi düzeldi. Uzimadan eser kalmadı</i> ” sözleriyle dile getirmişlerdir.	122

### TARTIŞMA

Cerrah-i Harbiyeye Dair Malumat ve Müşahedat adlı eser günümüzde Beyin ve Sinir Cerrahisi, Üroloji, Plastik ve Rekonstrüktif Cerrahi, Göğüs ve Kalp Damar Cerrahisi, Kulak Burun Boğaz Hastalıkları, Ortopedi ve Travmatoloji gibi önemli cerrahi branşların uygulamalarından örnekler içermektedir. Savaş şartlarında yoğun hizmet talebi karşısında sınırlı imkânlarla yaralıların tedavisinde pek çok başarılı müdahaleye imza atıldığı görülmektedir. Her bir vakada klinik izlemden ve tedavinin sonucundan söz edilmiştir. Ağır yaralı vakaların adları verilmez iken diğer vakalar adları ile sunulmuştur. Vakalardaki diğer önemli nokta, tanı ve müdahale yöntemlerinde röntgenden faydalanılması ve röntgenle yapılan tanılama yönteminin tedavi sonucuna etkisinin vurgulanmasıdır. Bu durum kuşkusuz Mehmed Kemâl'nin röntgen uzmanı olması ile yakından ilişkilidir. Ayrıca kemik kırıkları/parçalanmalarının tedavi öncesi ve tedavi sonrası röntgen görüntülerine yer verilmiş olması bu olağan üstü zamanda bile vakalar hakkında düzenli kayıt tutulduğu ve klinik izlemine önem verildiğini

göstermektedir (Resim 3). Yıllarca temel kaynak olarak Fransızca ve İtalyanca eserlerin okutulduğu tıp eğitiminde ülkemizden vaka örnekleri ile zenginleşen kitap o dönem şartlarında önemli bir bilgi kaynağı olduğu kuşkusuzdur. Kitap, yazıldığı 1915 yılında tıbbiye'ye kaydolun birinci sınıf öğrencilerinin tamamının silahlaltına alındığı, bu yıl tıbbiyenin mezun vermediğı Meçhul Tıbbiyeliler olarak anılan genç öğrencilerin ve savaşa iştirak eden tüm hekimlerin cephede ve cephe dışında gösterdikleri olağan üstü çabanın bir belgesi de sayılabilir. Ayrıca bu kitap yazılı bir belge olmaktan başka içinde barındırdığı olguların gerçek hikâyeleri ile de savaş hekimliğinin ruhunu yansıtmakta ve Gümüşsuyu Hastanesinden çeşitli kesitlerinden resimlere yer verilmiş olması da kitabın savaş tarihine belge olma niteliğini artırmaktadır (Resim 4, 5).

Yüz yıllık bir bellek oluşturmaya olanak sağlayacak bu kitabın, günümüz Türkçesi ile incelenmesi ve okuyucuyla paylaşılmasını tıp tarihi çalışmaları adına önemli bulmaktayız. Ayrıca bu çalışmanın, özellikle günümüzün genç cerrahları için ülkemiz cerrahi tarihi ile övünç duyma ve mesleklerini en iyi şekilde icra etme arzusunu güçlendirmeye yardımcı olacağı inancındayız.

### KAYNAKLAR

Ataç, A. (2003). 19. yüzyılda Türkiye'de cerrahinin gelişimi ve Op. Dr. Cemil Topuzlu Paşa. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 16(1), 66-76.

Bayat, A. H. (2003). *Tıp Tarihi*. İzmir: Seda Matbaası.

Erdem, A. (2006). *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*. Ankara: Güneş Kitabevi.

Ersoy, N. (1990). Başbakanlık Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak; 18. ve 19. yüzyılda kırık-çıkıkçılar II. *Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Türk tarih kurumu.

Hatemi, H., Altıntaş, A. (2006). *Türk Tıbbının Önemli Adımları*. İstanbul: CSA Global Publishing.

Lexer, D. (1337 R/1921). *Cerrahi-i umumî*. Çevirmen: Mehmed Kemâl. İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası.

Osman, N., Kemâl, M. (1331 R/1915). *Cerrahi-i harbiye dair malumat ve müşahadat*. İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan.

Öke, M. K. (1340 R/1924). *Cerrahi-i hususi, cild I: dimağ ve cümçüme afetleri ve tedavileri*. İstanbul: Kader Matbaası.

## Savaş Cerrahisi Tarihimizden Önemli Bir Belge

Özaydın, Z. (1993). Büyük önder Atatürk'ün himayelerinde yapılan 1. Milli Tıp Kongresi (1925) II. *Tıp Tarihi Kongresi kongreye sunulan bildiriler Kitabı*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu.

Schapper, D. (1330 R/1914). *Harbde hasta tedavisi*. Çevirmen: Ömer Lütfü. İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.

Şen, D. (2005). Gülhane Askeri Tıp Fakültesi genel cerrahi anabilim dalının tarihçesi. *Ulusal Cerrahi Dergisi*, 21(2), 163-167.

Tor, Ç. (2013). *Bursa Tabip Odası tarihi 1928-2013*. Bursa: Bursa Tabip Odası Yayınları.

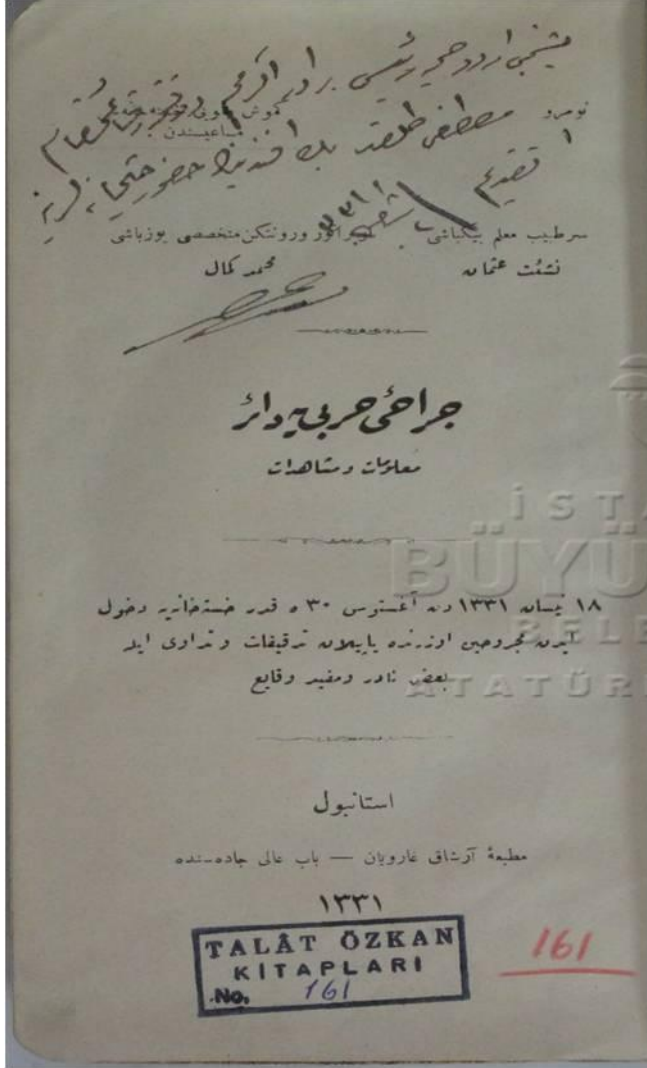
Wieting, P. (1330 H/1914). *Rehber-i cerrahi-i harbî*. Çevirmen: Feridun Şevket. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi Dersaadet.

Wieting, P. (1330 R/1914). *Cüruh-ı harbiyeden mütevellid tagayyürat-ı vazifeviyenin tedavi-i müahhiresi hakkında rehber*. Çevirmen: Feridun Şevket. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi Dersaadet.

Savaş Cerrahisi Tarihimizden Önemli Bir Belge

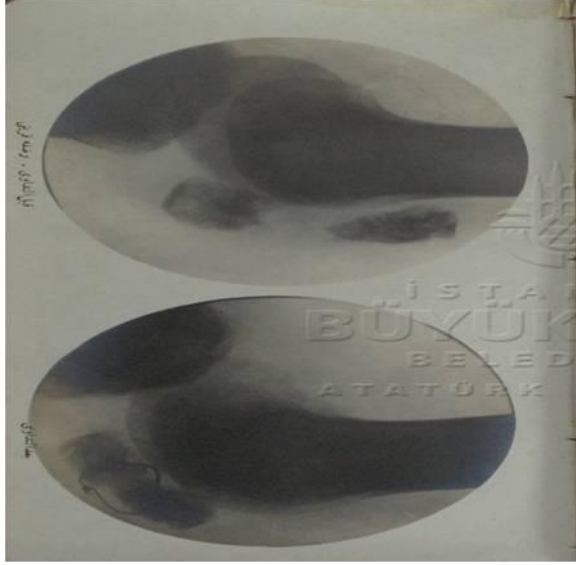


**Resim1:** Kitap dış kapak



Resim 2: Kitap iç kapak

Savaş Cerrahisi Tarihimizden Önemli Bir Belge



**Resim 3:** Röntgen görüntüleri



**Resim 4:** Ameliyathanedeki görüntüler

Müesser Özcan - Hatice Demir Küreci



**Resim 5:** Hastane bahçesi ve yaralılar